

LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts

Viktors Hausmanis

Jelgavas teātris

Zinātne

Saturs

Daži vārdi ievadam
Teātra izrādes bez teātra
Ilgā piedzimšana
Jelgavas Latviešu teātra pirmā sezona
Sākas izaugsme
Trīsdesmitie
Jauns pavērsiens
Solis augšup
Pēdējā sezona
„Revolucionāro” pārmaiņu sezona
Vācu laiks
Jelgavas aktieri plašajā pasaulē
Jelgavas teātris atdzimst Rīgā
Solījums rītdienai sabrūk
Jelgavas teātra aktieru turpmākie ceļi un gaitas
Stāstījums galā
Summary
Literatūra
Personu rādītājs
Iestudējumi

Daži vārdi ievadam

Kad piedzimst mīlestība? To laikam neviens nevar droši pateikt. Vienkārši tā atnāk, uzplaukst un pavada līdz mūža beigām. Mana mīlestība pret teātri piedzima sen, es vēl biju mazs puisēlis, dzīvoju Jelgavā, ne jau pašā centrā, bet Rožu ielā, ko kādreiz šķērsoja hercoga Jēkaba kanāls; tas savienoja Driksnu ar Svēti. Manā bērnībā gan lielākā daļa no kanāla bija aizbērtā, taču leģenda par to dzīvoja un apmēram tajā pašā laikā piedzima cita leģenda – teātris. Mani vecāki bija vienkārši cilvēki, viņu naudas maciņš – paplāns, un tomēr pelēcīgajā ikdienā ienāca arī kāda gaišāka krāsa – reižu reizumis viņi gāja uz teātri, kas tika rādīts Jelgavas Latviešu biedrības namā Katoļu ielā. Vēlajās vakara stundās puiku vienu mājās atstāt nevarēja, un atlika tikai viena izeja – ņemt to līdzī uz teātri. Izrādes mani apbūra. Teātris likās kā gluži cita pasaule, un visam uz skatuves notiekošajam es pilnīgi noticēju, nekad nepieņemdam, ka redzētais ir tikai aktieru spēle: nē, tā bija īstā dzīve, tikai atšķirīgāka no tās, kurā dzīvoju pats. Brīnišķīgais bija tas, ka katru reizi teātrī redzētā dzīve bija citāda, atšķirīga un uz skatuves vērotie cilvēki – arī citādi. Protams, pamazām es sāku saprast, ka šo atšķirīgo dzīvi veido aktieri, un drīz vien iemīlēju viņus. Tur bija elegantā un cildenā operešu varone Ērika Prindule, draiskā, asprātīgā, bieži vien smejošā meitene Elvīra Līcīte, sirsnīgā, daudzveidīgā Veronika Sīle. No izrādes mājup dodoties, vecāki nereti priecājās, cik Līcīte un Sīlīte bijušas jaukas. Un kur tad mūžam asprātīgais Jānis Ķikulis, staltais Ēvalds Merks, sirsnībā starojošā Elza Barūne, dramatisma pilnā Elza Tauriņa! Visus manis iemīļotos aktierus nenosaukšu, bet patiesu pārsteigumu man sagādāja Osvalds Glāznieks kā Klauzens Gerharda Hauptmaņa drāmas „Pirms saules rieta” izrādē. Lugas pēdējā cēlienā apdzisa Klauzena domu skaidrība, un es biju pilnīgi pārliecināts, ka sirmais profesors patiešām sajucis prātā.

Un tad – brīnišķi jaukās operešu izrādes, kurās staroja mīlestība, smeldze un neviltota jautrība, ko nereti papildināja dejojošu jauniešu grupiņa. Centrā bieži vien bija aktīva un starojoša meitene ar sarkaniem zābakiem kājās – Alma Kūmiņa. Citas aktrises toreiz vēl nepazinu un nezināju, ka viena no viņām ir Elza Radziņa. Dzirdēju arī sakām, ka tā tumšmatainā esot čigānmeitene – Pauča. Man laimējās, ka vienam no maniem klases biedriem – Uldim – tēvs bija aktieris – Bernhards Īzaks, arī šis fakts mani tuvināja teātrim,

un es labāk sāku aptvert aktiera profesijas būtību. Iznāca tā, ka aktieri savas lomas tomēr tēlo. Bet vienalga – es viņiem ticēju.

Kā zināms, vislielāko popularitāti un cieņu Jelgavas teātris iemantoja tieši vācu laikā. Plosījās karš. Tā atbalsi juta arī Jelgavā – vakaros pilsēta grima tumsā, logi bija aptumšoti, pa reizei atskanēja gaisa trauksmes sirēna, nebija lāgā ko ēst, joniecīgās pārtikas devas varēja saņemt tikai uz kartiņām, un tad teātris bija īstā, patiesā gaismas pils, tur tika izrādīti teicami pasaules klasikas darbi un aktieru meistarība bija sasniegusi augstu pakāpi. Uz teātri skatītāji, to skaitā arī es, gāja, lai garīgi atveldzētos, lai kaut drusku varētu izolēties no drūmās ikdienas, lai iegūtu kādu gaišāku gaismas stariņu.

Tad Jelgava sabruka – milzīga ugunsкура liesmās tā pārvērtās par pelnu un akmeņu kaudzi. Nebija vairs iemīļotā Latviešu biedrības nama, nebija vairs mana vislielākā dārguma – Jelgavas teātra. Atskanēja valodas, ka teātris tomēr atdzimšot. Bet kur? Jelgavā tam nebija kur tverties, un pilsētas varasvīri pat necentās teātri atdzīvināt. Tas darbību uzsāka Rīgā, bet uz Jelgavu ar izrādēm atbrauca tikai ciemos. Tas bija visai nožēlojami – mana mīļotā Jelgavas teātra izrādes skatīt uz 2. vidusskolas ļoti mazās skatuvītes Filozofu ielas viņā galā. Es toreiz mācījos 7. klasē, skolā, kas saucās – nepilnā vidusskola un atradās kādreizējās kurlmēmo skolas telpās. Uz Rīgu izbraukāt bija ļoti grūti, un Jelgavas teātra izrādes kādreizējā Igaunību biedrības namā Lielajā Nometņu ielā 62 noskatīties iznāca reti. Un tomēr – tas bija labs profesionāls teātris, līdz 1953. gadā to likvidēja. Tad jau mācījies Rīgā – Pedagoģiskajā institūtā un skaitījies pieaudzis. Taču netieši mani audzināja un skoloja, kā arī radīja izpratni par skatuves mākslu tieši Jelgavas teātris. Tagad, kad mani sāk jau apspīdēt vakara saule, uzskatīju par goda pienākumu uzrakstīt grāmatu par savu Jelgavas teātri. Tas, protams, nav atmiņu stāstījums, bet mēģinājums objektīvi izsekot Jelgavas teātra dažādajiem darba cēlieņiem.

Vai par Jelgavas teātri pasacīts viss? – Visu pateikt nevar nekad.

Viktors Hausmanis

Ilgā piedzimšana

Jelgavas teātris veidojās ilgi, strīdos un pretrunās – daudzus, daudzus gadus. Ideja par patstāvīgu teātri bija dzimusi sen, īpaši krasi tā saasinājās 20. gadsimta sākumā, taču realizēt to neizdevās, līdz atausa rīts – sākās gaiša diena: pasaules karš bija aizvadīts, un bija dzimusi Latvijas valsts. Kā neganta vētra Kurzemi un arī Jelgavu postīja Bermonta uzbrukums un karadarbība, taču pienāca 1919. gada rudens, un Jelgava beidzot bija atbrīvota. Visur gan vēl bija manāmas kara sekas: lepnā un skaistā Jelgavas pils nodedzināta, kādreizējais pilsētas lepnums *Academia Petrina* pārvēsts graustā, un tomēr pāri visam valdīja apziņa, ka Latvija un Jelgava ir brīva, ka varēs sākties īstā dzīve, kas nebija iedomājama bez sava teātra. Par to bija daudz spriests un prātots, nu varēja ķerties pie lolotās idejas realizēšanas, bet tas nepavisam nevedās tik raiti, kā vēlētos. Vispirms atdzīvojās Jelgavas Latviešu biedrība, tajā atkal uzdzirkstīja doma par teātri, un bija arī kāds vīrs, kurš bija gatavs ķerties pie šīs idejas realizācijas – Jānis Stakle. Viņš 1908. gadā bija sācis skatuves gaitas Rīgas Latviešu teātrī, nospēlējis krietnu skaitu lomu, Pirmā pasaules kara laikā pievienojies Latviešu strēlnieku pulka teātra kopai un piedalījies vairākās izrādēs, bet, kad kara viļņi bija noplakuši, Stakle nokļuva Jelgavā, un viņu neatstāja doma, ka arī tur vajadzētu spēlēt teātri. Ja jau strēlnieki to varēja, kālab gan teātra izrādes nevarētu rīkot jelgavnieki? Nav ilgi ko domāt, jāķeras pie lietas! Un 1919. gada 29. novembrī notiek brīnums – priekškaru ver Jelgavas Latviešu biedrības teātris, izrādot Dāvida Šveņķa lugu „Smalki ļaudis”. Neviena profesionāla aktiera teātra spēlētāju pulkā nebija – tikai aizrautīgi entuziasti, to skaitā Jānis un Fricis Kalniņi, Vilis Gaišais, Līze Bērziņa, Ella Skaidrīte, Lonija Auseklīte, Emma Rītiņa, vēlāk viņiem pievienojās Berta Vizbulīte, Alma Ziemeļe, Oskars Stars, Marija Ausma. Nav ilgi jāprāto par to, vai šie ir teātrinieku īstie vārdi un uzvārdi. Visticamāk, viņi sekoja Ādolfa Alunāna tradīcijai, un, ja viņš Jūliju Birzgali pārsauca par Jūliju Skaidrīti, kāpēc Stakles teātrinieku pulkā nevarētu būt Ella Skaidrīte? Arī Lonija Auseklīte, Berta Vizbulīte un Marija Ausma. Lepnuma viņām netrūka. Ella Skaidrīte un Lonija Auseklīte tiešām darbojās vairākās izrādēs. Šajā kopā bija tikai viena dalībiece, kurai bija saikne ar teātri – Ādolfa Alunāna mazmeita Zuzanna Andersone, un sava vectēva luga „Mūsu senči” 1920. gadā viņa tēloja Agitu.

1922. gadā, apcerot Jelgavas Latviešu biedrības teātra pirmos soļus, anonīms vērtētājs J. L. laikrakstā „Jaunais Zemgaliētis” rakstīja: „Ja mūsu teātris aprādītā masštabā darbojas tikai vienu gadu, tad nevar neminēt atsevišķi Jāni Stakli, kas šeit apmetās uz dzīvi jau priekš diviem gadiem, lai ar savu enerģiju un sajūsmu pulcinātu un apvienotu ap sevi vietējos dramatiskās mākslas amatierus. Un jāliecina, ka šim priekšdarbam, ko veicis Stakle, ir liela nozīme: viņš māca topošos aktierus un ar apmierinoši labi sagatavotām izrādēm modina jelgavniekos interesi priekš teātra.”¹

Stakle izrādīšanai izvēlējās mākslinieciski vērtīgus darbus, un pirmajā sezonā viņa vadītajā teātrī parādījās virkne latviešu autoru lugu: Rūdolfa Blaumaņa „Indrāni”, „Sestdienas vakars”, „Pazudušais dēls”, „Skroderdienas Silmačos”, kā arī retāk rādīti darbi – Annas Brigaderes „Ceļa jūtīs”, Friča Bārdas „Zilā uguns” un Aspazijas „Zeltīte”. No Vakareiropas autoriem tika iestudēta vienīgi Hermaņa Heijermansa luga „Septītais bauslis”. Īsajā sezonā, kas sākās 29. novembrī un beidzās aprīļa pirmajā pusē, Jelgavas Latviešu biedrības teātris bija sniedzis trīspadsmit pirmizrādes, bet iestudējumu lielo skaitu

¹ J. L. Jelgavas teātra sezonai beidzoties. *Jaunais Zemgaliētis*, 1922, 7. jūn.

daudzējādā ziņā diktēja reālā situācija. Jelgava pēc kara nebija vēl pilnībā atžirgusi, pilsētā samazinājies iedzīvotāju skaits, ne visiem bija darbs, ne visiem iztika, līdz ar to katru iestudējumu labākajā gadījumā varēja izrādīt tikai pāris reižu, nereti skatītāju zāles bija pustukšas. Par mākslas virsotnēm nebija ko sapņot, teātra spēlētāji bija entuziasti – amatieri. Taču ar kaut ko bija jāsāk, ne no kā teātris rasties nevarēja. Pirmajā sezonā nebija nokārtotas arī teātra un Latviešu biedrības juridiskās attiecības, taču teātra sezonas vērtētājs J. L. par Jelgavas teātri rakstīja optimistiskus vārdus: „Bet ar labu gribu varot kalnus gāzt... Un ka Jelgavas teātris ir attīstības spējīgs, par to mums droša ķīla ir līdz šim padarītais darbs, kurā nenoliedzami izmanāms arī meklētāja gars.

Un, ja šis gars jau lauzis publikas vienaldzību pret sevi, ir pamats cerēt, ka nākošā sezonā jelgavnieki savu mākslas templi iemīļos vēl vairāk.”²

1920. gada rudenī teātris oficiāli sāka saukties par Jelgavas Latviešu biedrības teātri, izrādēs darbojās apmēram tie paši amatieri, tikai no programmām pazuda Ellas Skaidrītes, Lonijas Auseklītes un Bertas Vizbulītes vārdi, bet Makša Halbes lugas „Straume” izrādē pēkšņi parādījās aktieris ar agrāk nedzirdētu vārdu un uzvārdu – Jēkabs Zaķis, kas pāris gadu desmitus palika uzticīgs teātrim. Jūtāmākas pārmaiņas bija jaušamas 1921. gada beigās, kad uz Jelgavu pārnāca režisors Augusts Kokālis un aktrise Irma Vēsmaņa. Režijas grožus savās rokās stingri pārņēma A. Kokālis un J. Zaķis, bet Stakle tad vairs iestudēja tikai pa kādai lugai. Kādu brīdi teātrī nostrādāja Kārlis Cakars, teātra darbā iekļāvās Nadīna Poruka – aktrise, kas Jelgavas teātrī nokalpoja vairākus gadu desmitus. Viņai 1922. gada maijā teātris pat sarīkoja īpašu benefices vakaru ar fragmentiem no dažādu lugu iestudējumiem, un „Jaunais Zemgalietis” par šo sarīkojumu rakstīja: „Nadīna Poruk pieder pie tiem klusajiem skatuves darbiniekiem, kuri, neievērodamī savu personīgo labumu un necenzdamies pēc skaļām atzinības frāzēm, visu sevi atdod nepateicīgajam darbam.”³Nepateicīgs šis darbs bija tālab, ka aktieri par to nesaņēma nekādu atalgojumu – atlīdzība pienācās vienīgi no attiecīgās benefices, kādu Porukai sarīkoja teātris. Situācija nedaudz izmainījās 1922./1923. gada sezonā, kad aktieru alga caurmērā bija no 60 līdz 120 latiem. Oficiālajā Jelgavas Latviešu biedrības teātra pārskatā par 1923./1924. gada sezonu lasāms: „Neskatoties uz dažādām grūtībām un šķēršļiem, kā arī kaudamies ar materiālo līdzekļu trūkumu, teātris tomēr ar katru gadu pieņemamas plašumā, saistīdams pie sevis jau vairākus profesionālus darbiniekus. 1923./24. g. sezonā teātra personāls sastāvēja no 15 uz ciešām algām saistītiem profesionāliem spēkiem: kā režisori darbojās Jānis Kļava (teātra vadītājs), Jānis Staķis, Jēkabs Zaķis un kā aktieri – Nikolajs Dīkmanis, Kārlis Cakars, Ansis Svainis, Jānis Feldmanis, Jānis Geidāns, Ādolfs Stabule, Jūlija Žilevica, Alma Liepiņa, Zuzanna Andersone, Tilla Vite-Volksone, Nadīna Poruka, Elza Šokovica.”⁴Teātris bija atbrīvojies no vairākiem amatieriem, taču par profesionāļiem tā īsti varēja dēvēt tikai nedaudzus aktierus. Bez jau iepriekš minētajiem ilgāku laika sprīdi mākslai uzticīgi palika Ansis Svainis un Jānis Geidāns, taču kopīgo ainu paspilgtināja Rīgas aktieru viesošanās Jelgavā. Atsevišķās izrādēs te piedalījās Teodors Podnieks, Lilijs Ērika, Berta Rūmniece, Tija Banga, Mirdza Šmithene, Alekss Mierlauks. Interesanti, ka jau 1922. gadā Jelgavas teātrī viesojās arī Emma Ezeriņa, kas 1925. gadā uz krietnu laiku sprīdi kļuva par šī teātra aktrisi.

² J. L. Jelgavas teātra sezonai beidzoties. *Jaunais Zemgalietis*, 1922, 7. jūn.

³ Aktrises Nadīnas Poruk vakars. *Jaunais Zemgalietis*, 1922, 20. maijs.

⁴ RMM, inv. nr.193580.

Jelgavas teātrī joprojām bija visai liels izrādīto lugu skaits: 1922./1923. gada sezonā notika divdesmit sešu (!) lugu pirmizrādes. 1923./1924. gadā no jauna izrādīja divdesmit trīs lugas, turklāt repertuārs bija itin interesants, tajā parādījās galvenokārt latviešu autoru, toreiz jau par klasiku tapušie darbi: Aspazijas „Vaidelote” un „Sidraba šķidrāts”, Annas Brigaderes „Princese Gundega un karalis Brusubārda” un nesen sacerētā pasaku luga „Maija un Paija”, Raiņa „Zelta zirgs”, Rūdolfa Blaumaņa „No saldenās pudeles” un „Pazudušais dēls”. Uz skatuves uzņāca arī virkne toreiz pavisam jaunu, vēl nezināmu vai maz pazīstamu darbu, to skaitā bija Jāņa Akuratera lugas „Pieci vēji” un „Ķēniņa meita”, Kārļa Jēkabsona luga „Līgo”, kas vēlāk nekad nav iestudēta, tas pats sakāms par Pāvila Gruzņas lugu „Sods”. Jelgavā pirmizrādi piedzīvoja Jāņa Lejiņa luga „Ozoliņu tēvs”, te tika iestudēta citos teātros ne tik bieži rādītā Annas Brigaderes luga „Hetēras mantojums” – un tas viss divu sezonu laikā! Ne mazāk interesants bija pasaules klasikas repertuārs: Viljama Šekspīra lugas „Spītnieces precības” un „Venēcijas tirgotājs”, Žana Batistas Moljēra „Dons Žuans” un pat Johana Volfanga Gētes „Fausts”. Uz skatuves uzņāca arī vairāki tālaika Eiropas un krievu modernistu darbi, Jelgavas teātris izrādīja Augusta Strindberga lugu „Nāves deja” (ar nosaukumu „Miroņu deja”), Ferencu Molnāra „Liliumu”, kas 1923. gadā pirmizrādi piedzīvoja Nacionālajā teātrī, tika izrādīta Leonīda Andrejeva luga „Mūsu mūža dienas”, Iljas Surgučeva „Tirdzniecības nams”, Aleksandra Kosorotova „Mīlas sapnis”. Var pat apbrīnot Jelgavas teātra vadības prasmi, māku un izveicību repertuāru bagātināt ar nozīmīgām lugām, turklāt jāņem vērā, ka līdz pat 1924. gada vidum pārskatos nekur nav minēts teātra literārās daļas vadītāja vai, kā toreiz mēdza sacīt, dramaturga vārds, tātad repertuāru gādāja visa teātra vadība kopīgi – roku rokā. Rakstniecības un mūzikas muzeja krātuvē glabājas pārskats par Jelgavas teātra darbu, sākot no 1921. līdz 1926. gadam, tajā pa sezonām minēts teātra repertuārs un trupas sastāvs, bet par dramaturgu nekas nav teikts.

Repertuāra daudzveidība bija apsveicama, tomēr mulsina pārlieku lielais iestudējumu skaits. Tas liecina, ka mēnesī vajadzēja notikt vismaz divām pirmizrādēm, un patiesi labu māksliniecisko līmeni, tādā tempā strādājot, aizsniegt bija ārkārtīgi grūti. Taču citas izejas nebija, vajadzēja rēķināties ar jelgavnieku toreiz vēl pasīvo izrāžu apmeklēšanu, par ko vairākkārt nācās izlasīt arī Jelgavas laikrakstos. 1924. gada 7. februāris: „Bet pasīva ir sabiedrība teātra apmeklēšanā.”⁵ Pāris mēnešu vēlāk plašāku ieskatu sniedza Žanis Unāms: „Jelgavas pilsoņi pret sabiedriskām lietām ir vispār diezgan kūtri, kultureliem pasākumiem neatsaucīgi. Tāpēc daudzas ideālas domas nevar tikt realizētas sabiedrības pasivitātes dēļ, kura kulmināciju, liekas, sasniedz mākslas jautājumos. [...] Teātra izrāde ir vienkāršajai tautai pieejamākā mākslas forma. Tā baudāma arī bez izsmalcinātas mākslas gaumes, estētiskas uztveres. Un tamdēļ domāt, ka vienīgam teātrim Jelgavā uz 35000 iedzīvotāju ar 2–3 izrādēm nedēļā vajadzēja visu sezonu lūst no publikas, bet bieži tukšas krēslu rindas izrādē atstāja baigu iespaidu.”⁶

Lai piepildītu tukšās krēslu rindas, ar steigu nācās iestudēt jaunu lugu, taču to izrāžu skaits bija neliels. Tā 1923./1924. gada sezonā Aspazijas „Sidraba šķidrāts” izrādīts 5 reizes, K. Jēkabsona „Līgo” – 5 reizes, A. Brigaderes „Hetēras mantojums” – 5 reizes, J. Lejiņa „Ozoliņu tēvs” – 4 reizes, I. Šurgučeva „Tirdzniecības nams” – 3 reizes. Nekāda lielā atsaucība nebija pat Blaumaņa lugām: „No saldenās pudeles” izrādīta 3 reizes, „Pazudušais dēls” – 2 reizes, „Trīnes grēki” – arī tikai 2 reizes, un tikai divas reizes

⁵ St. Vietējās ziņas. *Jaunais Zemgalietis*, 1924, 7. febr.

⁶ Unāms, Ž. Jelgavas teatrs. *Jaunais Zemgalietis*, 1924, 10. maijs.

priekšskars vērās Ādolfā Alunāna lugai „Seši mazi bundzenieki”. Protams, apmeklētāju skaitu daudzējādā ziņā noteica arī tas, ka skatītāji teātra piedāvāto lugu kādreiz jau bija redzējuši, bet uz redzēto lugu izrādēm viņi gāja nelabprāt – negribēja velti izdot naudu un tērēt vakaru, pie tam naudas maciņš bija aplāns.

Izrāžu iestudēšanai parasti pietrūka laika un mēģinājumu, tās nācās savā veidā gandrīz it kā „štancēt”. Tā vedina domāt Žaņa Unāma vērtējums par Stakles iestudēto A. Brigaderes lugu „Hetēras mantojums”. „Par izrādes kopspēli gribētos pievest kādu raksturīgu latviešu teātra labākā teorētiķa Dubura domu: „Tas ir latviešu skatuves lāsts, kad uz mākslu raugās fabrikanta acīm: jo vairāk ražo, jo labāk. Mākslas ražojumi jāvērtē vienīgi pēc labuma, ne vairuma. Kamēr šo kardinālo prasību skatuves mākslā nesajēgs, tikmēr no diletantisma vaļā netiks. Nevienu lugu nedrīkst laist uz skatuves, iekams viņa nav pilnīgi sagatavota.””⁷Tāda diemžēl bija Jelgavas teātra to dienu realitāte.

Pienāca pavasaris, Stakle iestudēja nākamo izrādi – Ādolfā Alunāna jautrības pilno komēdiju „Seši mazi bundzenieki”. Iestudēja vai – vienkārši – laida klajā. Itin labi ar Annas Šteinberg lomu galā tika Nadīna Poruka, uzpūtīgs un iedomības pilns bija Jēkabs Zaķis kā Veprovskis, varēja samierināties ar Zuzannas Andersones tēloto Emīliju, bet recenzenta spriedums par izrādi nebija glaimojošs: „... režija vadījies tikai no realitātes, vecu vecās šablonas, nepiegiežot vērību tam, ka jāsniedz šaržēts izrādes veids, kāds bij sagaidāms. Tamdēļ tādas vērtības, kuras laika garā neizzudušas, režijas acs nebij uztvērusi un atdzīvinājusi. Galvenais arī vēl tas, ka pasakas un līdzīgus dramatiskus darbus Jelgavas teātris cenšas kariķēt, pārspīlēt, kas nemaz nav vajadzīgs, jo tais darbība pati par sevi rit tādā fantastiskā virzienā, kas kariķējumu nepielaiž. Toties šai joku lugā, ko kā palīgelementu varēja ievest ir vispārējā noskaņojumā, ir atsevišķās lomās. Uztvēruši to mazliet bij vienīgi Dīkmanis un Nadīna Poruka, bet izcēlums tiem neietilpīgs. No šīs izrādes dvesa pretim veci putekli, formas un meklējošā skata sastingums.”⁸

Režisors Jānis Stakle nereti saņēma dibinātus kritiķu pārmējumus, taču viņam nācās rēķināties ar teātra reālo situāciju. Tā notika arī ar Aspazijas lugas „Vaidelote” iestudējumu, kas pirmizrādi Stakles režijā piedzīvoja 1924. gada 19. janvārī. Ž. Unāms aizrādīja, ka kopspēles ritums bijis itin gluds un ļaužu skati disciplinēti, romantisks reibums starojis no Zuzannas Andersones tēlotās Mirdzas, taču pavisam nepiemērota Asjas lomā bijusi aktrise Jūlija Žilēvica: „Asjas tēlotājas šimbrīžam Jelgavas skatuvei nav, kā vispār starp sieviešiem nav skatuves naglas. Asja ir ļoti dedzīga un aktīva, bet mīlā maiga. Žilevicei nav tāda temperamenta, viņas tēls nav gatavs iznīcināt un reizē uzpurēties. Tāpat kā viņa nevar izcelt Asjas pretrunīgo raksturu.”⁹

Droši vien kritiķim bija taisnība, bet ko lai iesāk režisors, ja teātra ansamblī sezonā bija piecpadsmit aktieri un to skaitā tikai sešas aktrises. Mirdzas lomai Stakle piemērotu aktrisi bija atradis, bet kam uzticēt Asju? Vispiemērotākā šķita Jūlija Žilēvica, taču grūto uzdevumu veikt viņa nespēja. Trupā vēl bija Tilla Vite-Volksone, tomēr viņa Asjas lomai likās galīgi nepiemērota, un arī Karalienes lomā aktrisei trūcis attiecīgās stājas. Elza Šekova labi iederējusies plāpīgās Jautrītes lomā, taču ne jau viņai tēlot Asju. Vairākās lomās atzinību bija iemantojusi Nadīna Poruka, bet pēc Gundegas lomas A. Brigaderes lugas „Princese Gundega un karalis Brusubārda” izrādē arī viņa izpelnījās kritiskas piezīmes. Tāda nu toreiz bija Jelgavas teātra situācija. Masu skatos palīdzēja voluntieri,

⁷ Unāms, Ž. Hetēras mantojums. *Jaunais Zemgaliētis*, 1924, 30. janv.

⁸ Unāms, Ž. „Seši mazi bundzenieki”. *Jaunais Zemgaliētis*, 1924, 3. maijs.

⁹ Unāms, Ž. „Vaidelote”. *Jaunais Zemgaliētis*, 1924, 24. janv.

bet viņi nevarēja tēlot lielākas lomas, un tāpēc dažbrīd pat cieņu izraisa tas, kā režisori tika galā ar tik vērienīgu lugu iestudējumiem.

Jau ar pirmajiem soļiem veiksmē režijā uzsmaidīja Jānim Kļavam, kas 1922. gadā uz Jelgavu pārnāca no Liepājas Jaunā teātra. Aktierim toreiz bija trīsdesmit gadu, taču viņš jau bija paguvis 1914./1915. gada sezonu nostrādāt Interimteātrī Rīgā. Kara gados viņš bija darbojies latviešu teātra kopās gan Maskavā, gan Pēterpilī, tad atgriezies Rīgā. Kopš 1919. gada rudens vienu sezonu viņš darbojās jaundibinātajā Nacionālajā teātrī, tad pārgāja uz Liepājas Jauno teātri, kur viņa darba kolēģu pulkā bija Teodors Lācis, Rūdolfs Štreihfelds-Varkalis, Tija Banga, Mirjama Štāla, Ance Silnovska un vēl citi iecienīti teātrinieki. Divu sezonu laikā Kļava Liepājas teātrī nospēlēja ap četrdesmit (!) lomu, un šajā ziņā darba temps viņam bija krietna skola, turklāt lomu klāsts Liepājā iegādījās visai daudzveidīgs: Svešzemnieks Raiņa drāmā „Krauklītis”, Normunds Aspazijas drāmā „Sidraba šķidrums”, Kozinskis Frīdriha Šillera drāmā „Laupītāji”, tiem pievienojās raksturlomas – brāļu Kaudzīšu Švauks un Hļestakovs Nikolaja Gogoļa „Revidentā”. Tomēr 1922. gadā J. Kļava no Liepājas atvadījās, un iemesls tam bija vienkāršs – Liepājas Jaunajā teātrī viņam nācās tēlot lomu pēc lomas, taču sirds dziļumos viņš gribēja sevi apliecināt režijā, tāpēc Jelgavā, uzsākot 1922./1923. gada sezonu, Jānis Kļava debitēja kā režisors. 8. septembrī notika Jāņa Akuratera drāmas „Kaupo” iestudējuma pirmizrāde. Luga Kļavam bija labi pazīstama, jo pirms desmit mēnešiem – 1922. gada 29. aprīlī – tās pirmizrāde Otilijas Mucenieces režijā notika Liepājas Jaunajā teātrī, kur J. Kļava tēloja Kaupo lomu. 6. oktobrī Jelgavā priekšgars vērās Ž. B. Moljēra lugas „Dons Žuans” pirmizrādei, ko arī iestudēja J. Kļava, pats uz skatuves dzīvodams dona Žuana tēlā. Šo lomu pirms gada aktieris bija tēlojis Liepājā un sācis lolot sapni reiz pašam iestudēt Moljēra komēdiju. Un raugi – sapnis piepildījās, oktobrī uz Jelgavas teātra skatuves luga parādījās viņa režijā.

Jānis Kļava Jelgavā izvēlējās vairākas lugas, kurās Liepājas Jaunajā teātrī bija līdzdarbojies kā aktieris. 1923. gadā skatītājus Jelgavas teātrī sagaidīja Artura Jerviluomas luga „Ziemeļnieks”. Likās tik jauki, ka uz Jelgavas skatuves dzīvi uzsākusi somu rakstnieka Jerviluomas drāma, turklāt Kļava jau bija piedalījies šīs lugas izrādē Liepājā, tēlodams Justa lomu, un Jelgavā viņš tajā iejutās vēlreiz. 1923. gadā Jelgavas teātrī Kļavas režijā notika krievu rakstnieka Leonīda Andrejeva lugas „Mūsu mūža dienas” pirmizrāde, un režisors tajā piedalījās Gluhovceva lomā, bet 1921. gadā Otilijas Mucenieces režijā tā jau tika uzvesta Liepājā. 1921. gadā T. Lācis Liepājas Jaunajā teātrī iestudēja Aleksandra Kosorotova lugu „Mīlas sapnis”, bet J. Kļava 1923. gadā tai deva skatuves gaismu Jelgavā, pats tēlodams Andreju Luganski. 1924. gadā gluži neparasti šķita Jelgavas teātrī ieraudzīt tobrīd Latvijā vēl maz pazīstamo Bernarda Šova lugu „Šokolādes zaldātnis”. Skatītāji brīnījās, no kurienes Jānis Kļava tādu lugu izrāvis, taču atbilde bija vienkārša: 1921. gadā Liepājā to iestudēja Alfrēds Zommers, bet Jānis Kļava tajā tēloja kapteiņa Buntlu lomu.

Protams, nav pamata režisoram pārņemt lepošanos ar svešām spalvām, un tomēr grūti pierādīt, ka Jānis Kļava, Jelgavā iestudēdams lugas, kurās pats līdzdarbojies, būtu nācis ar īpašu novatoriskumu. Uz Jelgavas skatuves tās uzsāka apmēram tādu pašu dzīvi, kādu bija dzīvojušas Liepājā. Tādā veidā tika arī atrisināta lugu tulkojumu sagādes problēma – īstenībā tie jau bija Kļavas rokās, un viņš itin veikli lugām lika atdzīvoties uz Jelgavas teātra skatuves.

Nevar apgalvot, ka Jānis Kļava tiešā veidā būtu pārcēlis uz Jelgavas skatuvi pirms pāris gadiem Liepājas teātrī redzētās izrādes. Iespēju salīdzināšanai nav, turklāt Žaņa Unāma vērtējumi dažkārt ļauj nojaust, ka šajās izrādēs pavidējis gluži patstāvīgs režisora

skatījums. Par viņa iestudēto Bernarda Šova komēdiju „Šokolādes zaldātiņš” kritiķis rakstīja: „Izrādi bij sagatavojis režisors Jānis Kļava. Kopnoskaņojums ritošs, tekošs. Inscenējums atzīstams par izdevušos un labi piemērotu lugas garam. Pirmā un trešā cēlienu skatuves iekārtojumi lietpratīgi, otrā cēliena dekorācijas uztvērumā pieņemamas. Titullomā uzstājās J. Kļava: varonīgs, ironizējošs. Pirmā cēlienā labi izcelts noguruma motīvs, pārējos atjautība.”¹⁰ Protams, nav iespējams izsvērt un pasacīt, cik patstāvīgs bija „Šokolādes zaldātiņa” iestudējums.

Vairāk Jānis Kļava sevi varēja apliecināt latviešu lugu iestudējumos, taču īpaši novatorisku ceļu iet viņš negrasījās. 1922. gadā tapa Raiņa lugas „Zelta zirgs” iestudējums, pēc gada sekoja Aspazijas „Sidraba šķidrauta” izrāde. 1924. gada 23. martā notika A. Brigaderes lugas „Princese Gundega un karalis Brusubārda” pirmizrāde. Tiem laikiem tas izskatījās pēc lieluzveduma, kurā piedalījās visai plašs tēlotāju sastāvs, un var pabrīnīties, kā režisors prata no samērā nelielā aktieru ansambļa un astoņiem volontieriem visām lomām un lomiņām piemeklēt tēlotājus. Bez piesaistītajiem volontieriem izrādē piedalījās arī vienkārši entuziasti. Tā tēlotāju sarakstā atrodams aktiera un vēlākā režisora Osvalda Uršteina vārds, viņš izrādē bija viens no pavārzēniem. Daudziem iestudējuma dalībniekiem izrādē nācās iejusties vairākās lomās, izņēmums vienīgi bija vadošo lomu tēlotāji. Jānis Kļava bija uzņēmies Māra un Brusubārdas lomu un īpaši saistīja ar varonību un spēka izpausmēm, otrajā un trešajā cēlienā viņa gailēja īsts varoņgars. Diemžēl nostāties līdzās Brusubārdam – Jānim Kļavam – nav spējusi Nadīna Poruka Gundegas lomā. Viņai grūti nācies sākuma daļā apvienot bērnišķu draiskulību ar lepnas un iedomīgas karaļmeitas veidolu. Žanis Unāms par viņu rakstījis: „Dramatiskie toņi izceļas labāk, liriski maigiem nav iejūsmas. Apzinošās mīlas un uzticības izteiksme pēdējā cēlienā pāriet patosa pilnā, neizteiksmīgā deklamācijā.”¹¹ Kā jau allaž, teicami darbojusies Alunāna mazmeita Zuzanna Andersone Sniedzes lomā, no viņas starojusi brīnišķa sirsnība un reizē arī latviska vientiesība.

Žanis Unāms vērtējis iestudējumu kopumā, un secinājums bijis itin atzinīgs. Kritiķis rakstīja: „Inscenējuma uztvērums fantastisks, un tas uzrāda diezgan apmierinošus panākumus un saskaņotību starp dekorācijām, kostīmiem un apgaismošanas efektiem ar sintētisko un stilizēto spēles veidu. Vispārīgos palīgelementus – kā ritmisko gaitu, mūziku, dziesmas, dejas – ir nepieciešams ieliet pasakas saturā, lai tie, saplūstot ar galveno darbību, radītu pasakaināku noskaņojumu. Bet tie Jelgavas teātrim vēl vāji un tādi bij arī šoreiz, kas gan nav režijas, bet vispārējo apstākļu vaina.”¹²

Jelgavas Latviešu biedrības teātrī brieda pārmaiņas, un Jāņa Kļavas veidotais „Princeses Gundegas un karaļa Brusubārdas” iestudējums bija kā ķīla turpmākajam darba cēlienam. Atklātībā ziņas par pārkārtojumiem bija pavīdējušas jau 1924. gada sākumā, kad 5. februārī Jelgavas Latviešu biedrībā sapulcējās pārstāvji no 26 dažādām biedrībām un konstatēja, ka pēc Latvijas valsts dibināšanas no vietējo diletantu trupas tapis Jelgavas teātris, ko uztur Jelgavas Latviešu biedrība un valdības un Kultūras fonda pabalsti. Taču īstenība bija tāda, ka teātris Latviešu biedrībai materiālā ziņā nesa zaudējumus, savukārt „... pasīva ir sabiedrība teātra apmeklēšanā. Lai teātrs gūtu plašāku sabiedrības uzticību, morālistisku pabalstu un būtu labāk nodrošināts, tad Latviešu biedrība bij uzaicinājusi uz apspriedi visas vietējās sabiedriskās organizācijas, lai radītu Jelgavas teātra biedrību kā

¹⁰ Unāms, Ž. „Šokolādes zaldātiņš”. *Jaunais Zemgālietis*, 1924, 25. febr.

¹¹ Unāms, Ž. „Princese Gundega un karalis Brusubārda”. *Jaunais Zemgālietis*, 1924, 11. apr.

¹² Turpat.

organizāciju savienību. Gandrīz visi priekšstāvji principā atzina šādas kopējas skatuves biedrības vēlamību un izteica raksturīgākās domas, uz kādiem pamatiem viņa būtu noorganizējama.”¹³

Šādu Jelgavas Latviešu teātra biedrību 1924. gadā tiešām nodibināja, un tajā iestājās astoņas biedrības: 1) Jelgavas Latviešu biedrība, 2) Latviešu savstarpējā apdrošināšanas biedrība, 3) Zemgales Kultūras veicināšanas biedrība, 4) Latvju Dzelzceļnieku biedrības Jelgavas nodaļa, 5) Izglītības kooperatīva kultūras daļas Jelgavas nodaļa, 6) Jelgavas Skolotāju aroda biedrība, 7) Vācu darbinieku biedrības Jelgavas nodaļa un 8) Zemgales saimnieciskā biedrība. Katrai piederēja neliels paju skaits, un par katru paju nācās maksāt piecus latus. Līdz tam Jelgavas Latviešu biedrības teātri bija atbalstījusi Izglītības ministrija, Kultūras fonds un zināmā mērā Jelgavas pašvaldība, atlaižot teātrim pilsētas aprīkojuma nodokli un samazinot maksu par elektrības patēriņu. Nu pabalstītāju loks paplašinājās. Līdz ar to jauno 1924./ 1925. sezonu teātris varēja iesākt zem jaunas izkārtnes un saukties par Jelgavas Latviešu teātri.

¹³ Vietējās ziņas. *Jaunais Zemgalietis*, 1924, 7. febr.